

EL LIBERALISME VUITCENTISTA ESPANYOL DAVANT LA INDEPENDÈNCIA ANDORRANA

Lluís S. Serés

Joaquim Vallès

Institut Universitari Alma Mater

Universitat Europea - Principat d'Andorra

Resum

L'any 1850 es va signar un conveni sobre el control del contraban entre el Govern d'Espanya i la república dels andorrans. Els cercles liberals més doctrinaris de la cort madrilenya van considerar que la ratificació d'aquest conveni, tot i no ser innovadora, constituïa un reconeixement *de facto* de la sobirania andorrana i per tal d'impedir-la van impulsar la publicació, l'any 1851, de l'opuscle intitulat *El valle de Andorra*, obra del professor Juan Sánchez de la Campa, militant liberal destinat aleshores a Lleida. El pamflet constitueix un recull argumental de naturalesa històrica i jurídica, adreçat a l'arena política, que permet copsar les fal·làcies i contradiccions de l'annexionisme nacionalista espanyol sobre Andorra.

Paraules clau: sobirania andorrana, liberalisme espanyol, Sánchez de la Campa.

EL LIBERALISMO DECIMONÓNICO ESPAÑOL ANTE LA INDEPENDENCIA ANDORRANA

Resumen

En 1850 se firmó un convenio sobre el control del contrabando entre el Gobierno de España y la república de los andorranos. Los círculos liberales más doctrinarios de la corte madrileña consideraron que la ratificación de dicho convenio, a pesar de no ser novedosa, constituía un reconocimiento *de facto* de la soberanía andorrana y para impedirla impulsaron la publicación, en 1851, del opúsculo titulado *El valle de Andorra*, obra del profesor Juan Sánchez de la Campa, militante liberal destinado entonces en Lérida. El pamflet constituye una recopilación argumental de naturaleza histórica y jurídica, dirigida a la arena política, que permite captar las falacias y contradicciones del anexionismo nacionalista español sobre Andorra.

Palabras clave: soberanía andorrana, liberalismo español, Sánchez de la Campa.

LE LIBÉRALISME ESPAGNOL DU XIXÈME SIÈCLE DEVANT L'INDÉPENDANCE ANDORRANE

Résumé

En 1850, un accord fut signé sur le contrôle de la contrebande entre le gouvernement espagnol et la République d'Andorre. Les cercles libéraux les plus doctrinaires de la Cour de Madrid considéraient que la ratification de cet accord, bien que n'était pas une nouveauté, constituait une reconnaissance de fait de la souveraineté andorrane, et pour l'empêcher, ils promouvèrent la publication, en 1851, du pamphlet intitulé *El valle de Andorra*, œuvre du professeur Juan Sánchez de la Campa, militant libéral alors en poste à Lleida. Le pamphlet constitue un recueil d'arguments de nature historique et juridique, destinés au domaine politique, qui permettent de saisir les erreurs et les contradictions de l'annexionnisme nationaliste espagnol à l'égard d'Andorre.

Mots-clés: souveraineté andorrane, libéralisme espagnol, Sánchez de la Campa.

NINETEENTH-CENTURY SPANISH LIBERALISM IN FRONT OF ANDORRAN INDEPENDENCE

Summary

In 1850 an agreement was signed between the government of Spain and the Andorran republic on the control of smuggling. The more doctrinaire liberal circles of the Madrid Court considered that the ratification of this agreement, although not novel, constituted a *de facto* recognition of Andorran sovereignty, and in order to prevent it, they promoted the publication, in 1851, of the pamphlet entitled *El valle de Andorra*, by professor Juan Sánchez de la Campa, a liberal activist then stationed in Lleida. The pamphlet presents a collection of historical and legal arguments, aimed at the political arena, which allows us to grasp the fallacies and contradictions of Spanish nationalist annexationism regarding Andorra.

Keywords: Andorran sovereignty, Spanish liberalism, Sánchez de la Campa.

L'esclat de la Primera Guerra Carlina (1833) fou especialment compromès per a Andorra, atès que el seu copríncep episcopal, Simó de Guardiola,¹ va passar immediatament a dirigir la junta carlina del Principat de Catalunya. Preveient un col·laboracionisme andorrà amb el pretendent carlí, el capità general de Catalunya, Manuel Llauder,² va establir amb el Consell General de les Valls d'Andorra un conveni mitjançant el qual s'acordava un règim de punició per a tot andorrà que facilités qualsevol suport als refugiats del bàndol carlí (1834). Per raons òbvies, aquest acord no fou ratificat pel copríncep episcopal, però tampoc ho fou pel copríncep francès, aleshores Lluís Felip I de França, duc d'Orleans, el «rei de les barricades», que, en principi, havia de simpatitzar amb la causa liberal. Així doncs, el subjecte polític que va signar aquell conveni per part d'Andorra fou únicament la *república dels andorrans*,³ constituïda pel seu consell general i representada pel seu síndic, fet que va establir un precedent jurídic i polític que no s'estroncaria ja durant la resta del segle XIX.⁴

1. Simó Rojas de Guardiola i Hortonedà (1773-1851) fou un monjo benedictí natural de l'Aleixar (Baix Camp). Inicialment exercí el sacerdoci a la cort, més tard fou elegit abat de Montserrat (1812-1818), durant la fase de reconstrucció postnapoleònica, i finalment va ser bisbe d'Urgell per nomenament del rei d'Espanya Ferran VII l'any 1827 (E. MOLINÉ, «Simó de Guardiola bisbe d'Urgell i príncep sobirà de les Valls d'Andorra», *Quadern d'Estudis Andorrans*, núm. 9 [2012], p. 89-154).

2. El tinent general Manuel Llauder (1789-1851), marquès de la Vall de Ribes, fou capità general de Catalunya des del 1833 fins a finals del 1834, quan fou nomenat ministre de la Guerra i substituït interinament per Josep Manso, comte del Llobregat, tot i que Llauder va romandre a Catalunya dirigint la guerra, segons les seves memòries (1844), en les quals esmenta les seves estades a la Cerdanya i les operacions als Pirineus, però no diu res del tractat andorrà (M. LLAUDER, *Memorias documentadas del teniente general don Manuel Llauder, Marqués del Valle de Ribas, en las que se aclaran sucesos importantes en los que ha tenido parte el autor*, Madrid, I. Boix, 1844).

3. En endavant identificarem així el conjunt de la ciutadania de la vall, com ho fan, en aquella mateixa època, L. DALMAU, *Historia de la República de Andorra*, Barcelona, Impremta Riera, 1849, i J. J. CARON, *Notice historique sur la Republique de l'Andorre*, Versailles, Imprimerie Royal, 1849, atès que la paraula alternativa clàssica, *universitat*, en la documentació històrica andorrana s'empra per a designar la comunitat parroquial (J. BONALES, *Història territorial de la Vall d'Andorra: Dels orígens al segle XV*, Andorra la Vella, Consell General del Principat d'Andorra, 2012, p. 283, nota 483). Una dècada més tard, l'apel·lació republicana adoptarà ja un sentit més proper al liberalisme polític, com revela una reivindicació laurediana, dirigida al Consell General l'any 1861, que afirma que no són vassalls sinó «membres d'una República» (F. TOLEDANO, «Tradicció i canvi polític a l'Andorra del segle XIX», a E. BELENGUER (dir.), *Història d'Andorra: De la prehistòria a l'edat contemporània*, Barcelona, Edicions 62, 2005, p. 282). No pot sorprendre, doncs, que el viatger nord-americà E. B. Taylor intitules la seva monografia sobre Andorra *The Republic of the Pyrenees* (1867). A finals del segle XIX trobem encara una identificació pròpiament territorial d'Andorra com a república en l'obra de l'excursionista A. OSONA *La República d'Andorra: Guía itineraria dividida en 42 itineraris y ressenya geogràfica-històrica de las Valls*, Barcelona, Estampa de Francisco X. Altés, 1896).

4. Els posteriors convenis de naturalesa econòmica entre ambdós subjectes polítics han estat estudiats per M. J. LLUELLES, «Acords comercials hispano-andorrans de la segona meitat del segle XIX», *Butlletí del Comitè Andorrà de Ciències Històriques*, núm. 2 [1982], p. 163-180).

1. CONTEXTOS HISTÒRICS I PRETEXTOS POLÍTICS

El Consell d'aquesta mateixa república, aplicant el referit conveni del 1834, va aprovar acords plenaris anticarlins i es va negar que el seu bisbe i cosobirà es quedés a Andorra quan, per ordre reial, fou expatriat d'Espanya el 1835,⁵ fet que va obligar-lo a seguir camí, primer cap a Foix i després cap a Montpeller. Tanta fou la fidelitat de la república andorrana al conveni amb el Gobierno de España que, assumint el dictat espanyol de la «sede vacante» del bisbat d'Urgell, es va negar també a pagar a Guardiola la quèstia jurisdiccional (tot i que per a evitar posar en perill la continuïtat de la cosenyeria es van afanyar a pagar-la al bisbe de l'Albi, el qual la va acceptar, amb l'autorització pontifícia prèvia). Sense entrar a valorar si aquesta neutralitat col·laborativa dels andorrans fou real o no —no falten elements per al dubte—,⁶ hom pot entendre que les autoritats espanyoles tinguessin una confiança justificada en la república dels andorrans.

L'anomenada Guerra dels Set Anys va acabar el 1840 i el conflicte dinàstic espanyol va deixar pas a un altre maldecap més secular en les relacions hispanoandorranes: el contraban. L'any 1844 l'administrador de la duana de la Seu d'Urgell va enviar al Govern Civil de Lleida i al Ministerio de Hacienda una memòria sobre el greu problema de la introducció a Espanya de «géneros y ganados» des d'Andorra. Hi denunciava la nul·la col·laboració andorrana i, sense estalviar-se epítets per a descriure la seva actitud, desmentia tots els compromisos signats anteriorment a aquest efecte per la república dels andorrans.⁷ En un primer moment, aquella memòria duanera, malgrat la seva àcida contundència, no va tenir cap ressò ni cap efecte administratiu

5. Guardiola fou expulsat d'Espanya mitjançant una reial ordre d'estranyament i va romandre exiliat al monestir benedictí de Montpeller fins l'any 1847, quan, després de jurar fidelitat a la reina Isabel II i a la Constitució espanyola, va poder retornar (E. MOLINÉ, «Simó de Guardiola bisbe d'Urgell», p. 89-154).

6. Set anys després que fos signat aquest conveni, el militar d'origen helvètic Bonifacio Ulrich, «teniente de rey de la plaza de Urgel», va requerir «[q]ue el consejo general de los valles de Andorra se avenga a renovar y dar toda su fuerza y vigor y el síndico general de los mismos se obligue a hacer ejecutar y cumplir en todas sus partes el convenio celebrado en 22 de diciembre de 1834». Durant la seva estada «a prop de les autoritats andorranes», que es va allargar fins l'any 1849, Ulrich va tenir temps d'accedir i traduir al castellà el *Manual Digest* de Fiter i, a partir d'aquest, redactar uns *Apuntes sobre las Valles Neutras de Andorra* (on s'imagina una ocupació militar espanyola). A l'Arxiu de les Set Claus d'Andorra es conserven les cartes que Ulrich va enviar al síndic Gil Areny, que posen en evidència el coneixement espanyol de la presència de carlins a Andorra, malgrat el conveni del 1834 (Ulrich arriba a prometre una recompensa als qui li lliurin facinerosos). L'expatriació del bisbe d'Urgell va permetre al militar espanyol exercir un influent paper polític a les valls, que per una banda podria semblar de pseudoveguer episcopal i de l'altra de pseudoambaixador espanyol. Vegeu una breu síntesi d'aquest episodi a l'article d'A. VILLARÓ «Alguns moments crítics de la història d'Andorra», *Papers de Recerca Històrica* (Andorra la Vella, Societat Andorrana de Ciències), núm. 11 (2024), p. 109.

7. La memòria de la duana demostra un coneixement molt detallat del contraban andorrà (dipòsits, logística, productes, localitzacions, passos, etc.). També explica el nul efecte del conveni signat amb els

alterador en les relacions hispanoandorranes, cosa que indica l'alt grau de fiabilitat que mantenien els andorrans davant del Gobierno de España per raó del seu col·laboracionisme anticarlí.⁸

Cinc anys més tard, el 1849, Esteban León,⁹ un polític liberal d'alt rang especialitzat en la hisenda pública espanyola, va ocupar el càrrec de governador civil de la província de Lleida i, com a tal, va decidir afrontar el tema del contraban andorrà. Per a fer-ho va redactar una memòria on exposava la necessitat de resoldre el problema, tot refermant-se en la confiança en els representants de la república andorrana com a interlocutors cooperatius. La memòria en qüestió, adreçada al seu Gobierno, proposava que li fos concedida una autorització per tal de desplaçar-se a Andorra i negociar un conveni amb el Consell General de les Valls —no amb els coprínceps o els seus representants— que hauria de posar fi d'una vegada a l'activitat contrabandista. León va aconseguir el seu objectiu i una *real orden* de l'any 1850 el va nomenar representant de la reina espanyola davant la república dels andorrans, tot facultant-lo per a signar un conveni en nom seu. La cosa va anar sorprenentment de pressa: a finals de l'estiu del mateix any León retornava d'Andorra amb el conveni signat i, tot seguit, l'enviava a Madrid per tal que fos ratificat pel Consell de Ministres. Aquest fou el moment en el qual a Madrid es van disparar les alarmes nacionalistes del liberal espanyol vuitcentista.

Es fa difícil de creure que el governador León ignorés la presència a Andorra de nombrosos exiliats carlins, molts d'ells amb lligams familiars andorrans, així com la continuació inalterada del contraban, malgrat els compromisos i les radicals proclames contra els contrabandistes dels acords del Consell General. Però tot indica que el crèdit aconseguit pels andorrans per l'afer Guardiola continuava vigent per als espanyols, i així cal entendre el respecte que León els manifesta en la seva memòria quan es refereix a «la vecina República de Andorra» i a l'encomiable cel amb què preserven llurs furs. Certament, el fet que tot un governador civil, emparat per una reial ordre de Sa Majestat, es personés a Andorra a negociar i signar un tractat, representava un salt qualitatiu en les relacions hispanoandorranes, que en les dècades anteriors s'havien formalitzat a través de «comisionado», com ho havia estat el coronel Bonifacio

andorrans a finals de la dècada anterior. En el seu llibre, Sánchez de la Campa aporta una descripció del contingut d'aquesta memòria (p. 39-40; vegeu-ne la referència completa a la nota 23).

8. Alguns autors han vist en l'antagonisme polític de l'Espanya vuitcentista les arrels d'allò que la historiografia ha denominat «la qüestió andorrana» (J. PERUGA i E. LÓPEZ, «Carlins i liberals: els inicis de la qüestió d'Andorra», a *Annals* 1991, Sant Julià de Lòria, Institut d'Estudis Andorrans, 1991, p. 99-138).

9. Esteban León y Medina fou un polític liberal espanyol (inicialment revolucionari) que va desenvolupar una llarga carrera dins la hisenda pública espanyola, a més d'ocupar càrrecs polítics com els de governador civil, diputat i senador. La seva biografia es pot consultar al catàleg de la Real Academia Española de la Historia (<https://dbe.rah.es/biografias/67178/esteban-leon-y-medina>).

Ulrich,¹⁰ per exemple. Aquest és, precisament, el fet que motiva la publicació d'*El valle de Andorra* l'any 1851. No era una reacció del tot innovadora, però sí que era significativa per la dimensió central i no perifèrica del seu impuls polític, que la diferenciava d'altres anteriors.¹¹

Tal com consta en un article publicat en un diari liberal de Madrid,¹² Andorra és, a mitjan segle XIX, «un expediente de la mayor importancia, sometido a la resolución del gobierno de S. M.». Com allí s'apunta, la raó és que, per «una anomalía que no se comprende ni explica sino por la incuria de los gobiernos que se han ido sucediendo en muchos años», Andorra s'autoproclama estat independent i els seus habitants gaudeixen d'uns privilegis que els atorguen una «mejor condición que los españoles». El mateix article recorda la ineficàcia administrativa de la memòria enviada per l'administrador de la duana de la Seu d'Urgell l'any 1844 i adverteix que el governador León, en el seu memorial del 1850, «creyó deber llamar la atención del gobierno sobre el estado de nuestras relaciones políticas y económicas con el Valle y proponer, como lo hizo, el modo de regularizarlas con ventaja»; però resulta que va caure també en el parany andorrà: «en ella no se toca la importante cuestión sobre validez de los privilegios, sino que dándolos por existentes se consigna la necesidad de reconocerlos y respetarlos». Recordant els nuls efectes sobre l'activitat contrabandista dels acords anteriors, l'editorialista madrileny afirma que les mesures proposades per León, «si bien hijas del mejor celo, no son, sin embargo, a lo que parece, las más conducentes al objeto para que se proponen».

10. El coronel Bonifacio Ulrich, en qualitat de «comisionado especial del gobierno de su Majestad católica cerca de las autoridades de Andorra», havia signat el 17 de juny del 1841 el *Convenio celebrado con los valles de Andorra el 17 de junio de 1841, en cuya virtud se levantó la incomunicación en que se hallaban con el principado de Cataluña por el refugio y protección que dispensaba aquel territorio a los enemigos del sosiego y orden público de España*, en el qual s'identifica el Consell General de les Valls (no de la república) com «el gobierno andorrano» i s'afirma la protecció «de la neutralidad y la independencia de Andorra» (el document és accessible en línia a www.dipublico.org/122020/convenio-celebrado-con-los-valles-de-andorra-el-17-de-junio-de-1841-en-cuya-virtud-se-levanto-la-incomunicacion-en-que-se-hallaban-con-el-principado-de-cataluna-por-el-refugio-y-proteccion-que-dispen/).

11. L'any 1820 s'havia publicat la *Memoria acerca de la soberanía que corresponde a la nación española en el valle de Andorra como parte integrante de la provincia de Cataluña*, obra del liberal Antoni Valls, que la va adreçar a les Corts espanyoles per a la seva consideració en les sessions del 1821. Aquell mateix any, l'opuscle del capità Valls fou enviat a Andorra juntament amb una carta de requeriment del mariscal A. Remón Zarco del Valle, aleshores «jefe político de Cataluña», en la qual es demanava amb urgència informació sobre l'activitat econòmica andorrana i la relació duanera amb França, cosa que donava a entendre una evident voluntat annexionista, en oposició a la qual es va mobilitzar la representació diplomàtica francesa a Madrid. Precissament en resposta a la memòria de Valls es va publicar a Tolosa de Llenguadoc l'any 1823 el llibre *De l'Andorre*, obra no signada de Pierre-Roch Roussillou, veguer francès a Andorra en aquells anys.

12. *El Clamor Público, Periódico del Partido Liberal*, núm. 2166 (1 agost 1851), p. 3.

Això no obstant, el problema principal no seria la ineficàcia de qualsevol acord amb els andorrans, sinó el fet que León proposés «un verdadero tratado internacional», diu l'editorialista amb to d'escàndol.

Malgrat la seva afinitat ideològica, no dubta a afirmar que, tot i obrar «guiado de su puro patriotismo», la seva «natural sagacidad» va quedar desmentida davant els andorrans, atès que va incórrer en:

[...] grave responsabilidad de reconocer implícitamente los fueros de aquellos habitantes, llamándolos república independiente y tratando con ella como de Nación a Nación, cuando a nuestro pobre juicio las negociaciones debieron haberse iniciado reclamando de los andorranos las pruebas de su nacionalidad e independencia, muy dudosas por lo menos.

Potser, com va dir el diari liberal, León era un bon hisendista però un mal diplomàtic, i n'és la prova que «olvidó en la cuestión lo principal por lo accesorio, y desgraciadamente ni en lo accesorio tuvo el mejor acierto». Efectivament, el contraban va continuar sense grans alteracions.

Aquest context deixa entreveure que l'error de León requeria una resposta urgent i que per tal de motivar-la calia redactar «una denuncia patriótica» que obligués el Govern espanyol a «suspender el juicio» de la ratificació del conveni signat per León, ja que, en afers com aquest, el diari liberal diu que «el error de un momento, el más ligero descuido puede traer consecuencias desastrosas e irreparables». La conseqüència fatal, cal deduir, seria el reconeixement de la sobirania andorrana. Aquí és on entra en escena Juan Miguel Sánchez de la Campa.

2. JUAN MIGUEL SÁNCHEZ DE LA CAMPA

La biografia de Juan Miguel Sánchez de la Campa (1820-1885) s'ajusta als trets principals del perfil sociològic típic del liberal espanyol vuitcentista: un funcionari de l'Estat (docent) provinent de nissaga militar.¹³ Es va llicenciar en Ciències Físiques i Matemàtiques per la Universitat de Saragossa (1842), on ja va iniciar la seva activitat política dins el Partit Liberal. L'any següent, el Ministeri d'Instrucció Pública el va nomenar professor interí de matemàtiques a l'Institut Provincial de Lleida, i el 1846,

13. Les dades biogràfiques de J. M. Sánchez de la Campa provenen de la recopilació efectuada per Gustavo Bueno (www.filosofia.org/ave/003/c024.htm). La família paterna era originària d'Isla Cristina i el seu avi Manuel, «buzo mayor de la Real Armada Española», fou reconegut oficialment com l'inventor de la primera «Campana de Buzos» l'any 1799, després d'un aspre litigi amb Pedro de Albizu, l'arquitecte major de Cadis. El seu pare, Juan, mort el 1836, també fou militar, així com la família de la seva mare, Luisa Pérez de la Serna.

amb només vint-i-sis anys, catedràtic interí. Va exercir la docència a Lleida durant deu cursos acadèmics, i al llarg d'aquesta dècada el jove Sánchez figura en diverses accions polítiques al costat de la plana major del liberalisme local, que controlava la majoria de les places funcionaries estatals de la província.¹⁴

És en aquest entorn polític on rep, a finals de l'estiu del 1850 i qui sap si amb tanta sorpresa com urgència, l'encàrrec de redactar un opuscle antiandorrà. Sánchez era matemàtic de formació i docent de professió, i el seu interès intel·lectual estava enfocat en la instrucció educativa,¹⁵ marcada per una visió singular de la filosofia de l'educació.¹⁶ Aparentment, doncs, res no justificava que li fos encarregada una obra que requeria una formació històrica i jurídica notable. L'únic vincle que l'aproximava al «problema andorrà» era que estava destinat a Lleida i que, pel que sembla, podia llegir el «dialecto catalán». Després de publicar el seu llibre, Sánchez no tornaria mai més a ocupar-se en les seves obres ni d'Andorra ni de cap tema semblant al contraban.¹⁷ Fou, doncs, un episodi del tot aïllat en la densa vida política i social d'un liberal vuitcentista espanyol.

14. El director de l'Institut Provincial de Lleida era Miquel Ferrer, advocat i factòtum liberal, que fou diputat a Corts, director general de diversos ministeris, governador civil de Barcelona i president del Col·legi d'Advocats, de l'Orfeó Lleidatà, de la Societat de Belles Arts, de l'Ateneu Lleidatà i fins i tot de la Societat Econòmica d'Amics del País (Q. CASALS, *Polítics de Lleida: El poder local i les seves mutacions a través del temps (1716-1868)*, Lleida, Edicions de la Universitat de Lleida, 2002, p. 256-257). Sánchez apareix també al costat de la nissaga dels Sol, impressors i llibreters d'activa vida política a Lleida, que després li imprimiran el llibre sobre Andorra (M. LLADONOSA, *Carlins i liberals a Lleida (1833-1840)*, Lleida, Pagès, 1993; J. M. PONS, *Moderats i progressistes a la Lleida del segle XIX (1843-1868)*, Lleida, Pagès, 2002).

15. Segons Bueno, l'any 1850, quan li fou encarregat l'opuscle andorrà, Sánchez ja estava treballant en la seva obra *La instrucción pública y la sociedad: Consideraciones acerca de la influencia de la instrucción pública en el orden social: ojeada sobre la instrucción pública en España*, que acabaria i publicaria a Cuenca l'any 1854.

16. Sánchez de la Campa destaca en el marc intel·lectual de l'Espanya vuitcentista per la seva «criptoadscripció» a les teories filosòfiques pitagòriques de Hoene Wroński, matemàtic i filòsof d'origen txec, nascut a Polònia (1776) i naturalitzat francès (mort el 1853). Les seves teories foren desacreditades contundentment (llevat de la seva aportació sobre els coeficients de les sèries, coneguts encara com a *wronskians*). Sánchez va plagiar el «Tableau génétique de la philosophie de l'histoire, depuis l'origine du monde jusqu'à son terme final, d'après les deux lois primordiales de Dieu, la loi de Création et la loi de Progrès», publicat a París el 1852, en el seu «Cuadro sinóptico de la Historia, formado con arreglo al génesis de la Filosofía absoluta» (inserir a la pàgina 26 del llibre del 1854 *La instrucción pública y la sociedad*). El biògraf de Sánchez indica que si no va citar el treball de Hoene Wroński fou per precaució, no pas per voluntat de plagi.

17. L'obra de maduresa de Sánchez de la Campa fou sens dubte la *Historia filosófica de la instrucción pública de España, desde sus primitivos tiempos hasta el día de hoy*, publicada en dos volums (1871 i 1874) a Burgos, on va acabar la seva carrera docent, per Timoteo Arnaiz —que esdevindria el seu consogre—. El seu biògraf lamenta amargament el poc ressò de l'obra en la bibliografia filosòfica, que considera esmortit pel sectarisme dels deixebles de Menéndez Pelayo; sens dubte oblida que en l'àmbit de la historiografia universitària va motivar la furibunda resposta de Vicente de la Fuente (1884-1889), que Sánchez encara va poder llegir abans de morir.

Llegint els agraïments de Sánchez a Ángel Pintado,¹⁸ hom pot pensar que fou aquest qui li va traslladar l'encàrrec dels cercles liberals de Madrid. Paral·lelament i amb independència de la relació personal amb Pintado, hom pot suposar també que, en la seva condició de beneficiari d'una càtedra interina, Sánchez no estava en posició de rebutjar cap encàrrec dels seus caps de files benefactors. Per altra part, l'obra representava un atac a la gestió andorrana del governador León, un correligionari liberal al qual Sánchez coneixia personalment de Lleida —ho reconeix al llibre— i que ja era un home fort del Partit Liberal. Si hagués signat el llibre qualsevol polític de la *nomenklatura* liberal, aquest atac podria haver generat l'enèsima crisi partidista, però cal pensar que si ho feia un militant jove com Sánchez (tenia vint-i-nou anys), beneficiat pel Ministeri i resident a Lleida, que es presentava com un «Licenciado en Ciencias Físico-Matemáticas» —esquivant així la seva condició «pseudo-política» de catedràtic interí—,¹⁹ sense cap autoritat ni competència sobre el tema, l'efecte quedaria políticament controlat i les represàlies serien assumides personalment per l'«imprudent» autor.

L'empresa va fracassar del tot. León va aconseguir la ratificació governamental del seu tractat amb la república dels andorrans, establint un precedent que es repetiria el 1868 amb el conveni de delimitació fronterera hispanoandorrà, també fruit d'una reial ordre. Sánchez de la Campa ho va saber abans d'imprimir el seu opuscle, a principis del 1851, però no el va aturar (o no va poder), de manera que en va rebre les conseqüències.²⁰ Afortunadament per a ell, aquest fet isolat no va truncar la seva carrera política.²¹

18. Ángel Pintado Valdés fou un polític i escriptor asturià, *caballero de la Real y Distinguida Orden Española de Carlos III*, que estava connectat amb els cercles *jovellanistas* de Madrid, en particular amb el ministre d'hisenda Mon. La seva obra més coneguda és l'opuscle *Estancias con motivo de la promulgación del Estatuto Real* (Oviedo, 1836).

19. En les publicacions posteriors es presenta a les portades com a «Catedrático de Segunda Enseñanza».

20. G. Bueno afirma que fou «desterrat» a Conca com a represàlia per les seves activitats polítiques, segurament pel comentari que deixa en la dedicatòria de *La instrucción pública y la sociedad*, on diu que està «relegado, [...] no por voluntad propia» [...] en este rincón de la península».

21. Durant el seu fugaç pas per Conca (curs 1853-1854), Sánchez va publicar les seves «Comunicaciones» en l'efímer periòdic madrileny *Círculo Científico y Literario*, creat per a ser «el órgano doctrinal del profesorado español» i on va conèixer Antonio Cánovas del Castillo, que n'era redactor. La seva activitat política va passar al primer pla arran de l'adveniment del Bienni Progressista (1854-1856), durant el qual va retornar a Lleida, però ja no com a docent, sinó com a activista del partit i membre de la Junta Provincial. Acabat el referit bienni, Sánchez es va traslladar a Extremadura i l'any 1857 començà a ocupar diversos càrrecs públics a Càceres: la secretaria de la Junta Provincial de Agricultura del Reino i la subdirecció del Monte Pío Universal i, l'any següent, el comissionat per a l'elaboració del traçat del ferrocarril Madrid-Lisboa per la conca del Tajo. El 1860, sorprenentment, apareix com a comprador, a l'Estat, d'una finca de quinze mil hectàrees, «para poder así crear un moderno coto de caza y pesca que pudiera servir de solaz y recreo democrático a la vanguardia progresista del pueblo constitucionalmente emancipado». Segons el

3. EL VALLE DE ANDORRA

El títol complet de l'obra de Sánchez de la Campa és *El valle de Andorra*:²² *Examen crítico del origen, naturaleza y circunstancias de los privilegios que disfrutaban los andorranos, y de los perjuicios que irrogan al tesoro, a la agricultura, al comercio y a la industria nacional*.²³ Segons el que consta al final de la seva «Conclusión», el llibre fou acabat d'escriure el 21 de novembre de 1850, mentre que la impressió de la llibreria lleidatana de Josep Sol, personatge vinculat al Partit Liberal,²⁴ apareix datada el 24 de febrer de 1851. La propietat de l'edició correspon, com consta a la segona pàgina del llibre, al seu autor. Com ja ha estat dit, la dedicatòria està adreçada a l'esmentat Àngel Pintado Valdés, correligionari i possible mentor polític seu (li va dedicar també altres obres posteriors), del qual podem suposar que d'alguna manera devia assumir la distribució d'*El valle de Andorra* entre els cercles governamentals i institucionals de la cort espanyola, atès que en alguns casos —el Senat, per exemple— consta registrada seva recepció.

seu biògraf, l'home es va veure «obligado a enriquecerse desde sus cargos políticos [sic] para colaborar en la modernización de su patria y dar ejemplo a la emergente nueva burguesía capitalista española». Durant la seva breu estada a l'escola de comerç del seu Cadis natal (1862-1863) es dedicà, a més de la docència, a dirigir els diaris liberals locals *El Precursor* i *El Constitucional*. L'any 1865 fou reconegut *Gefe Honorario de Administración civil* i el 1867 fou nomenat *caballero de la Real y Distinguida Orden Española de Carlos III i comendador de la Orden Americana de Isabel la Católica*. La seva vàlua filosòfica i cultural li fou reconeguda institucionalment en vida amb diverses designacions, com ara la direcció del Museu de Burgos (1868), però sobretot amb els nomenaments com a membre corresponent de la Real Academia de la Historia i la Real Academia de las Nobles Artes de San Fernando (1870).

22. En relació amb el títol, cal fer esment d'un fet aparentment molt distant del debat, però de singular ressò. Es tracta de l'òpera còmica estrenada a París el 1848 amb el títol *Le Val d'Andorre*, obra del compositor francès Jacques-Frédéric Halévy i amb llibret del comte de Saint-Georges. El nus argumental d'aquesta òpera és l'obligació dels andorrans de servir l'exèrcit del rei d'Espanya, cosa que als ulls dels liberals madrilenys era un reconeixement de la sobirania espanyola sobre les valls andorranes. El compositor Joaquín Gaztambide i el llibretista Luis de Olona es van posar immediatament a fer-ne una versió en castellà, justament en el moment en què León signava l'acord i Sánchez escrivia el seu opuscle. El resultat fou una sarsuela de gran èxit l'any 1852, intitulada, com l'òpera francesa i el llibre de Sánchez, *El valle de Andorra*, que seria considerada per la crítica com una de les millors obres de Gaztambide i que contribuiria a difondre la idea de l'espanyolitat dels andorrans entre el públic madrileny. La premsa lleidatana del 1848 es va fer ressò de l'èxit parisenc de l'òpera, però no consta enlloc que Sánchez n'aprofités el títol per al seu llibre per raó del seu missatge polític.

23. L'edició del 1851 és consultable a la Biblioteca Nacional d'Andorra, però, curiosament, no apareix al catàleg de la biblioteca de l'Institut d'Estudis Ilerdencs, que recull un gran fons documental i bibliogràfic sobre la política de la Lleida vuitcentista. Aquesta circumstància reforça la idea que la publicació del llibre s'adreçava a Madrid i no al públic local de la veïna Andorra. L'edició digital del llibre es pot descarregar al web la Biblioteca Foral de Vizcaya (<https://liburutegibiltegi.bizkaia.eus/handle/20.500.11938/81476>). Durant el segle XXI ha estat objecte de diverses reproduccions en facsímil digital, de les quals la darrera que s'ha comercialitzat és l'editada per HardPress Publishing dins la seva col·lecció «Classic Series» el 2019 (www.bookdepository.com/es/El-Valle-De-Andorra-Imp-de-El-Barcelones/9781318655403).

24. J. M. PONS, *Moderats i progressistes a la Lleida del segle XIX*, p. 17-21.

El llibre s'articula en quatre parts, però no hi ha cap índex que les descrigui, segurament per la seva naturalesa d'opuscle polític. La primera part és la «Introducción» (p. 5-10),²⁵ on l'autor aporta, en primer terme, una breu però detallada informació geogràfica de les valls d'Andorra —que extreu del *Diccionario geográfico-estadístico-histórico* de Pascual Madoz—,²⁶ seguida per una singular presentació pseudoantropològica dels andorrans, dels quals afirma que odien qualsevol tipus d'innovació, però no per amor als seus costums històrics, com diuen alguns, sinó per efecte de «su ninguna instrucción, de su ignorancia y egoismo, hondamente arraigado»; i per a arrodonir aquests amargs comentaris, Sánchez afirma que «su comercio, a pesar de cuanto se quiera alegar en contrario, no es otra cosa que un contrabando de mala ley». També adverteix que, abans d'abordar el conflicte del contraban, cal que sigui establert el fonament dels privilegis andorrans, que en són la causa, i a aquest efecte exposa els seus referents historiogràfics, fet que revela el caràcter urgent i combatiu del seu treball.

La segona part del llibre (p. 11-34) s'intitula «Origen de los privilegios del valle de Andorra» i conforma el nucli essencial del llibre: l'argumentació contra la sobirania andorrana. En aquest epígraf s'observa una divisòria entre la *pars destruens* inicial, dedicada a posar en relleu la manca de fonamentació historicojurídica de la independència andorrana, i una *pars construens* que, com era previsible, reivindica la espanyolitat inqüestionable d'Andorra. En coherència amb la introducció i en referència al conveni del 1850 entre el governador León i el síndic general, aquesta part s'acaba recordant al Govern espanyol que té el deure ineludible d'evitar que amb les seves disposicions, encara que sigui de manera indirecta, sigui sancionat cap acte que pugui comportar el reconeixement tàcit o exprés d'uns drets inexistents.

La tercera part del llibre (p. 35-50) s'intitula «Males que ocasionan a la España las franquicias y derechos que disfruta el valle de Andorra» i constitueix la part més hisendística del llibre. Sorpren la descripció poètica que fa Sánchez de l'activitat dels contrabandistes, als quals presenta gairebé com uns herois muntanyencs, així com el coneixement de la mecànica del negoci (dipòsits, camins, contactes, tipus de mercaderies, etc.), adquirit segurament a través de la memòria del 1844 de l'administrador de la duana de la Seu, al qual esmenta tot recordant les seves propostes per a acabar amb el problema. Aquest document no deixa en bon lloc els andorrans i Sánchez no s'està de transcriure que tota creença en la seva virtut i moralitat és «una estupidez». També empra la descripció del problema del contraban i les propostes d'erradicació

25. D'ara endavant, sempre que es parli d'*El valle de Andorra* en aquest text se'n donarà directament la paginació, sense altres dades; les dades d'edició completes es donen en la nota 23.

26. L'editorial barcelonina Curial va publicar l'any 1985 un volum amb el recull dels articles del *Diccionario* de Madoz referits als principats d'Andorra i de Catalunya i a la Franja de Ponent, però traduïts al català.

d'aquest de la memòria del 1850, elaborada pel governador León. Però porta a col·lació ambdues memòries només per a dir que les seves mesures són irrealitzables, atès que el problema és la impossibilitat d'assegurar el seu compliment si Andorra és reconeguda *de facto* com una república aliena a qualsevol jurisdicció espanyola. Metafòricament parlant, Sánchez diu que el contraban és la simptomatologia d'una malaltia, la sobirania andorrana, i que si no s'assumeix la diagnosi i es procedeix a aplicar el tractament correcte —la incorporació a Espanya—, el mal es perpetuarà sense remei.

La quarta part del llibre (p. 51-54) és la «Conclusión» i constitueix la part políticament propositiva del llibre, que és com una sinopsi de la part anterior. És aquí on fa constar que és amic personal del governador León i que per a contradir públicament la seva memòria i el seu conveni ha hagut de «luchar contra las afecciones de su corazón». Retornant al primer epígraf, Sánchez afirma sobre els privilegis andorrans:

1º Que el origen de estos es feudal. 2º Que el territorio es Español [amb majúscula inicial]. 3º Que el Obispo de Urgel no tiene ni ha debido tener sobre el Valle de Andorra más jurisdicción que la eclesiástica. 4º Que la jurisdicción criminal siempre ha correspondido al Gobierno español. 5º Que aun cuando el Obispo de Urgel pudiese haber tenido sobre el Valle de Andorra alguna jurisdicción civil, esta ha cesado y refundídose en el Gobierno supremo por la Constitución y la ley de Señoríos. 6º Que el Gobierno Francés tiene reconocido que el derecho de los Condes de Foix era feudal, y que habiéndose suprimido el feudalismo en Francia, desaparecieron sus consecuencias. 7º Que los andorranos tienen un interés especialísimo en aparecer como vasallos de dos señores para no pertenecer ni á una ni á otra nación. 8º Que este interés los condujo en 1806 á suplicar rendidamente á Napoleón les admitiese la quistia y les nombrara veguer. 9º Que por la pequeñez del territorio, y por la incuria de los Gobiernos y de los escritores, se ha perpetuado y llegado hasta nuestros días la frase inexacta de que el Valle de Andorra es una República independiente.

A partir d'aquestes conclusions, Sánchez considera que són obligacions del Govern espanyol: abstenir-se de ratificar qualsevol conveni amb Andorra, declarar la incorporació dels drets feudals del bisbe d'Urgell a la Corona, negociar amb el Govern francès el tema de la qüestió i acabar amb els perjudicis del contraban.

La «Conclusión» fineix amb la relació de cinc propostes concretes: 1) que la duana espanyola se situï al Pas de la Casa; 2) que el territori d'Andorra passi a la jurisdicció de la Seu i la província de Lleida; 3) que es nomeni un «Corregidor» espanyol per a les valls andorranes; 4) que es concedeixi a Andorra el mateix privilegi que a la Vall d'Aran (l'excepció de l'ús del paper timbrat!), i 5) que es respecti només l'organització parroquial i que l'Arxiu del Consell quedi sota la custòdia d'un delegat del Govern espanyol.

Finalment, la cinquena part (p. 55-60) la constitueix l'«Apéndice», que en realitat és un epíleg descriptiu del conveni del 1850. Aquí és on Sánchez afirma que «no

podíamos dar crédito á nuestros ojos» en veure que el gobernador León havia signat un conveni amb la república independent dels andorrans, «prescindiendo de un modo absoluto de los compríncipes».

4. LA TESI: DE LA SENYORIA (FEUDAL) A LA SOBIRANIA (ESPANYOLA)

Tal com s'ha avançat, Sánchez concentra en la segona part el seu argumentari històric i jurídic, de manera que ens atindrem al seu ordre expositiu per tal de no passar per alt cap element en l'anàlisi crítica, però cal advertir que l'autor, endut per la seva voluntat apologetica, no sempre respecta l'ordre cronològic dels fets. Per altra part, tot i que Sánchez ho exposa en la seva «Introducción», és necessari puntualitzar abans alguns aspectes previs de caràcter general que comprometen l'argumentació de Sánchez.

L'argumentació historicojurídica de Sánchez de la Campa es presenta, com ja s'ha dit, en la segona part del llibre. Això no obstant, abans d'analitzar-la de forma sistemàtica cal abordar uns elements previs que tenen una significació especial: les fonts emprades, la perspectiva institucional i la mateixa conceptualització del debat.

Sánchez admet que el seu únic recurs historiogràfic és la *Història de la República d'Andorra* (1849) de Lluís Dalmau, publicada a Barcelona i en castellà l'any anterior al del seu encàrrec. Aquesta referència no pot deixar de sorprendre, atès que Dalmau fou un reputat carlí, nebot i secretari del bisbe Guardiola, a qui va acompanyar durant el seu llarg desterrament a França.²⁷ Sánchez adverteix que el compromís personal i ideològic d'aquest autor fa que l'obra sigui qüestionable, però admet també que no ha trobat cap contradicció entre les dades aportades per Dalmau i les que ha aconseguit per altres fonts (facilitades per Pintado, diu). Però no és cert que en aquell moment Dalmau fos l'únic recurs historiogràfic contemporani sobre Andorra. De les impremtes de Tolosa de Llenguadoc havien sortit en les dècades anteriors tres obres a les quals Sánchez podia haver accedit: la primera és *De l'Andorre*, publicada anònimament per P. R. Roussillou el 1823; la segona és *Relació sobre la vall d'Andorra*, escrita en català i publicada l'any 1838 per Fra T. Junoy;²⁸ i la tercera és la intitolada *Histoire de la Vallée*

27. Lluís Dalmau i de Baquer (1807-1873) era català (nascut a la Seu d'Urgell), de família antiliberal (el bisbe Guardiola era el seu oncle matern i el seu germà Josep Ignasi era diputat i líder carlí), de formació jurídica (era notari), amb experiència militar (va participar en la primera carlinada) i absolutament compromès amb la causa absolutista (va acompanyar el seu oncle bisbe durant els dotze anys d'expatriació a Montpeller). Les poques dades biogràfiques sobre Lluís Dalmau es poden consultar a la veu corresponent de l'*Enciclopèdia catalana* (www.enciclopedia.cat/gran-enciclopedia-catalana/lluis-dalmau-i-de-baquer).

28. Junoy explica en la presentació del seu llibre que s'havia instal·lat a Andorra (era provicari d'Anyós) l'any 1835 fugint dels estralls de la Primera Guerra Carlina. La lectura d'aquest llibret li devia

d'Andorre et de ses rapports avec le ci-devant Comté de Foix, aujourd'hui formant le Dépt. de l'Ariège, de M. Sans i publicada el 1842. Cal afegir encara la *Notice historique sur la Republique de l'Andorre*, de J. J. Caron, publicada a Versalles el 1849, el mateix any que l'obra de Dalmau. De les traduccions de textos del seu mestre Wronski hom pot inferir el domini de la llengua francesa per part de Sánchez, i els catàlegs bibliotecaris de Barcelona acrediten un accés relativament fàcil a les obres esmentades. Això no obstant, Sánchez es va conformar amb la història del seu antagonista carlí com a única guia per al seu argument, sense aportar cap més justificació.

Per altra part, Sánchez no dubta a lamentar-se de no haver pogut accedir als arxius andorrans, però reconeix que no hi va sol·licitar l'accés a causa de les repetides desatencions dels andorrans de les anteriors sol·licituds de les autoritats espanyoles. I, fent gala d'una pregona ignorància, acusa Dalmau d'haver accedit al manuscrit del *Manual Digest* d'Antoni Fiter²⁹ i al *Polítar andorrà* d'Antoni Puig³⁰ gràcies a les seves influències polítiques. El cert, però, és que en aquest punt Sánchez no podia anar més errat. Segurament per la seva urgència, ni es va documentar prou ni es va desplaçar a la recerca de les fonts, de manera que aquestes afirmacions són fruit d'un desconeixement gairebé complet del tema. Dalmau no va necessitar obrir l'Arxiu de les Sis Claus d'Andorra, atès que a l'Arxiu Episcopal de la Seu d'Urgell es guardaven les còpies dels manuscrits de Fiter i de Puig, cosa que Sánchez podria haver comprovat perfectament si s'hagués desplaçat allí. Per altra banda, la traducció espanyola del *Manual Digest* que va fer el coronel B. Ulrich quan fou comissionat espanyol a Andorra, entre els anys 1841 i 1849, a més de desmentir l'acusació d'inaccessibilitat de l'arxiu andorrà, fa encara més evident la greu mancança de les fonts emprades per Sánchez, fins al punt que no es pot descartar que algun contemporani seu desacredités el seu llibre per aquesta raó.

anar molt bé a Sánchez, puix comença dient que les valls andorranes són una petita regió de Catalunya situada al corregiment de Puigcerdà (p. 4) i que els seus ciutadans són considerats veïns tant d'Espanya com de França (p. 31); però segurament li hauria fet més servei la interpretació que va fer Junoy de l'expressió *fer-se l'andorrà*.

29. El *Manual Digest de les Valls neutres d'Andorra* és una recopilació oficial dels usos i costums d'Andorra, manuscrita en català i llatí el 1748 per l'advocat andorrà Antoni Fiter, que inclou la transcripció dels arxius històrics andorrans des de Carlemany. L'any 1987 es va editar la transcripció del manuscrit del Consell General, obra de L. Armengol, i el 2018 la del manuscrit original de Fiter, obra d'A. Vilaró. Aquest mateix autor en va publicar un *Compendi* l'any 2023, traduït a l'anglès, espanyol i francès, editat pel Consell General d'Andorra.

30. Versió resumida del *Manual Digest* elaborada pel capellà andorrà Antoni Puig el 1763. El títol complet és *Polítar andorrà: De la antiquitat, govern i religió, dels privilegis, usos, preeminències, consuetuds i prerrogatives de la Vall d'Andorra*. L'any 2016, amb motiu de la commemoració dels dos-cents cinquanta anys de l'obra, el Consell General d'Andorra va publicar una transcripció del manuscrit original, editada a cura d'Ignasi J. Baiges.

Emprar només el llibre de Dalmau forçosament havia de tenir conseqüències, i no és segur que Sánchez les arribés a advertir del tot. A partir de les dades del *Manual Digest*, Dalmau va redactar una petita obra amb clares intencions apologètiques en favor del coprincipat del seu oncle, retornat de l'exili dos anys abans, i podem pensar que l'ús del castellà va obeir a la seva estratègia de difusió de les seves tesis entre el públic i les autoritats espanyoles. Sánchez no sembla adonar-se del tot que la institució del coprincipat, i no pas la república dels andorrans, és el centre d'interès de Dalmau, de manera que, en plantejar la seva argumentació com una crítica més o menys sistemàtica al text del carlí urgellenc, el seu fil es desvia i desatén la realitat històrica del subjecte polític que va signar el conveni amb el governador León. Tanta és la desviació del seu enfocament que fins i tot arriba a destacar, estranyat, l'absència dels coprínceps en la signatura del conveni o de ratificacions ulteriors.

Des d'aquesta perspectiva, era molt difícil per a Sánchez entendre que els «privilegis» que reclamava acreditar eren de la república dels andorrans i eren drets adquirits *ad intra* i *ad extra* de les seves valls; els primers no afectaven les relacions hispanoandorranes (eren concessions internes dels drets de senyoriu), però els segons afectaven els territoris occitans o catalans —el conflictiu *pontatge* d'Organyà, per exemple—, per la qual cosa havien de ser ratificats per les corts i els sobirans respectius (i el bisbe d'Urgell representava els andorrans a les corts catalanes, ja que la república no podia pertànyer a cap dels tres braços). En realitat, els coprínceps mai no van reivindicar cap sobirania més enllà del seu senyoriu: era la república dels andorrans qui l'exercia *de facto*. És la república i no els coprínceps qui negocia amb els capitans generals de Catalunya, amb els governadors de Lleida i amb el mateix emperador Napoleó. Un home de profundes conviccions liberals com era Sánchez hauria d'haver advertit la presència d'un poble organitzat que actua en nom propi com a subjecte de dret internacional, al marge dels seus senyors feudals; però ja sia a causa del seu nacionalisme espanyol —que no es pot menystenir—, ja sia per l'enfocament inserit per Dalmau, el cas és que Sánchez acaba atorgant un paper secundari a l'actor principal.

Una de les coses més sorprenents del llibre de Sánchez és l'ús de la paraula *sobirania* per a referir-se a la senyoria jurisdiccional dels coprínceps andorrans. Potser no seria raonable esperar d'un matemàtic que conegués l'obra de Jean Bodin, però costa entendre que un polític liberal tan bregat en els debats vuitcentistes sobre la sobirania nacional n'ignorés el sentit contemporani. El modern concepte de *sobirania política*, entès com la potestat irresistible sobre un territori, no era aplicable a la senyoria jurisdiccional compartida, vigent aleshores a la vall d'Andorra. Certament, es pot admetre que la singular realitat andorrana del moment no ajudava a clarificar els conceptes teòrics, però resulta xocant que el mateix Sánchez identifiqués sobirania amb la institució dels coprínceps, ja que el seu llibre té precisament per objectiu negar-la, i al mateix temps, com ja s'ha dit, no percebés que la república dels andorrans ja exercia *de facto* la teoria del «poder irresistible» de Bodin, ja sia signant tractats internacionals o acordant la persecució *de iure* de carlins i contrabandistes.

En un intent de rebatre les interpretacions històriques de Dalmau, l'argumentari històric i jurídic de la segona part del llibre de Sánchez segueix l'índex fixat pel carlí urgellenc, fet que perjudica la coherència cronològica del discurs i a la vegada genera errors en fets i en interpretacions. Això no obstant, amb l'objectiu de no passar per alt cap dels elements argumentals de Sánchez, procedirem a analitzar l'opuscle seguint el seu ordre d'exposició. Sánchez de la Campa inicia el seu argumentari contrari a la sobirania andorrana a partir dels tres documents fundacionals del segle IX: la *Carta pobla* (805), l'acta de consagració de la catedral de la Seu d'Urgell (819) i la donació de Carles el Calb (843). Sánchez no podia saber que la *Carta pobla* era falsa,³¹ de manera que les seves conclusions respecte a aquesta qüestió no poden ser tingudes en compte.³² Malgrat tot, podem observar que reconeix la sobirania franca sobre Andorra, lligada al dret de conquesta, i que intueix la presència a la vall d'una d'aquelles comunitats locals organitzades a l'empara de la *Lex Visigothorum*, tal com foren descrites per Font i Rius.³³

31. La *Carta Pobla* o *Fals Carlemany*, que es conserva a l'Arxiu Capítular de la Seu, fou incorporada per Fiter al *Manual Digest*, però a partir de la segona meitat del segle XIX ja es va començar a sospitar que era una invenció elaborada tres segles més tard, entre el 1133 i el 1162 (O. VERGÉS, *Carlemany i Andorra: Història de la Carta Pobla, un document que va originar una llegenda*, Andorra la Vella, Anem, 2021).

32. De la seva anàlisi de la *Carta*, Sánchez en fa quatre deduccions que considera provades (p. 13-14): la primera és que la cèdula carolíngia és un document que reflecteix «el costum de l'època» de facilitar privilegis i prerrogatives a la gent disposada a repoblar un territori, i que no presenta res en particular; la segona és que el document carolingi fou atorgat «en harmonia» amb els furs i les constitucions vigents abans de la invasió sarraïna, «cuya memoria no se había perdido á causa del poco tiempo que los árabes habían permanecido en estas regiones» (p. 13); la tercera és que els atorgants carolingis no van renunciar a la seva sobirania, cosa que segons ell prova el fet que, malgrat la futura presència d'un comte o senyor jurisdiccional, no renunciessin als drets dels *fisci* (que ell identifica —potser sense ser-ne conscient— amb els drets sobre els peixos dels rius); i la quarta és que l'obligació d'enviar un diputat «a la ciutat de Barcelona» demostra que la voluntat carolíngia era la de no separar les valls andorranes del territori català.

33. J. M. FONT RIUS, «La comunitat local o veïnal», a *Symposium Internacional sobre els Orígens de Catalunya (segles VIII-XI)*, Barcelona, Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, 1991, p. 491-576 (Memòries de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona, 23):

[...] Després de la dominació visigòtica i superada la breu ocupació musulmana la zona pirenaica presenta en l'ordre jurídic-públic una peculiaritat respecte a la resta dels altres territoris. El «valle» constituirà per damunt dels poblats o parròquies —o absorbint la seva personalitat— una entitat popular amb òrgans de representació pública. Inclòs el poder sobirà o senyorial deurà d'adaptar-se en l'organització administrativa a aquesta configuració districtiva de la vall.

Seguint García-Gallo, J. M. SALRACH, «Orígens i transformacions de la senyoria a Catalunya (segles IX-XIII)», *Revista d'Història Medieval*, núm. 8 (1997), p. 42, afirma: «[...] fins força després de l'any mil la *Lex* va regir en tot el nord peninsular, com a principal font de dret, i amb ella la consideració del monarca com a rector, garant del dret i de la justícia».

En les seves conclusions, però, remarca del fals document que els andorrans han d'enviar un diputat a Barcelona (prova de catalanitat, per a ell), però eludeix el fet que gaudeixen del dret d'escollir un comte, si volen. Sobre aquest punt cal assenyalar un aspecte important: l'original del *Fals Carlemany* es guarda a l'Arxiu Capitular de la Seu, cosa que podria fer sospitar la presència d'una interessada mà episcopal i que explicaria l'opcionalitat de la senyoria comtal, però els estudis fets sobre el document posen en relleu la seva maldestra factura, raó per la qual l'autoria s'adjudica a la república dels andorrans, i afirmen que devia tenir per objectiu frenar la voluntat dels bisbes d'aplicar un poder feudal fort sobre les valls. Sia com sia, el cas és que a mitjan segle XIII la república dels andorrans era capaç d'elaborar un fals com aquest, cosa que revela que ja no era una isolada comunitat agrícola muntanyenca, mancada de qual-sevol capital intel·lectual. Si Sánchez hagués pogut percebre aquest detall, s'hauria estalviat en el seu llibre algunes fal·làcies.

Sánchez tampoc no podia saber que l'acta de consagració de la catedral de la Seu d'Urgell també era falsa,³⁴ per la qual cosa l'advertiment d'inconsistència que observa Sánchez entre aquesta acta del 819 i la carta del 805 no cal ni comentar-lo.³⁵ Assenyalarem aquí que Sánchez afirma haver comprovat les afirmacions de Dalmau amb la transcripció publicada per P. de Marca.³⁶

Amb l'objectiu de negar la possibilitat «de considerarse a los Obispos señores absolutos del Valle de Andorra» (p. 15), Sánchez continua examinant el fil documental de la història andorrana fixant-se en el document del 843, en el qual l'emperador Carles el Calb atorga als comtes d'Urgell «el dominio absoluto y soberano [sic]» sobre els territoris del seu comtat, que inclouen la Vall d'Andorra «con todos sus agregados, dominios, imperios, jurisdicción, etc.» (p. 15). Deixant de banda els acaraments

34. L'acta de consagració és un document fals del temps del bisbe Ermengol, redactat entre 1016 i 1024. Vegeu C. GASCÓN i O. VERGÉS, «L'acta de consagració de la catedral d'Urgell. Un fals del temps del bisbe Ermengol redactat entre 1016 i 1024», *Afers: Fulls de Recerca i Pensament*, núm. 86 (2017), p. 191-220.

35. El gadità contradiu el parer de Dalmau sobre els efectes del document de consagració, dient que la donació «de las parroquias del Valle de Andorra, con todas sus Iglesias, villas, pueblos y demás de él dependiente» (p. 14), no demostra que el bisbe d'Urgell rebés un «dominio soberano, y mucho menos que Andorra es un país completamente libre é independiente del resto de Cataluña» (p. 15). En favor del seu argument, Sánchez invoca el fet que si els bisbes d'Urgell, en virtut d'aquesta donació medieval, haguessin estat «señores de horca y cuchillo, debían serlo también en el siglo XIX» (p. 15), cosa que ell considera descartada per les evidències. Per altra part, el fet que la donació de l'acta fos confirmada quatre vegades per la Seu Apostòlica, cosa que Sánchez reconeix, no contradiu el seu argument, atès que «el derecho y la historia nos lo demuestran de un modo evidente» (p. 16).

36. Peire de Marca (1594-1662) fou un historiador i eclesiàstic occità amb una activíssima participació política en la Guerra del Segadors (fou l'home de Mazarino a Barcelona). Fruit de la seva estada a Catalunya (1644-1651) va publicar a París l'obra *Marca hispanica sive limes hispanicus*, amb el títol inicial de *Catalonia illustrata* (1688), que incorpora l'acta de consagració de la catedral urgellenca.

amb els documents anteriors,³⁷ Sánchez reconeix que el monarca franc va atorgar als comtes d'Urgell el domini sobre les valls d'Andorra, que després vendran al bisbat d'Urgell (1133) i que serà convertit en un *merum imperium* indivís als pariatges del segle XIII. Sánchez no sembla identificar que «el dominio absoluto y soberano [sic]» era la senyoria jurisdiccional i que el sentit del terme «soberano» en la pràctica només indica que els andorrans no podien recórrer a cap altra instància superior en cas d'abusos senyorials, tal com demostraran un bon nombre de casos en els quals el Consell d'Andorra reclama al bisbe d'Urgell o al comte de Foix sobre fets dels veïners i els seus oficials que consideren injustos.

En qualsevol cas, el domini senyorial d'Andorra el rep la casa d'Urgell de la monarquia franca, cosa que interessadament calla Sánchez, com també l'episodi de la destrucció del castell feudal de Bragafolls a finals del segle IX, que fou la presentació històrica de la «república d'andorrans», la qual va demostrar ja la seva notable capacitat d'enfrontar-se al batlle d'Andorra i, de retruc, al comte Borrell II, que n'havia ordenat l'erecció «contra homines norrensis».³⁸ Tal com va escriure Font i Rius, també en el cas andorrà el poder sobirà i el senyorial es van haver d'adaptar a l'organització de la vall.

Sánchez ignora l'evolució de la història medieval andorrana i fa un salt del segle IX al XIII, introduint tot un seguit d'errors en la seva exposició. Afirmar que el conflicte entre el bisbat i el comtat d'Urgell, que comporta una «declaració de guerra» del comte l'any 1194, fou causat per la voluntat episcopal de no acatar la donació imperial del 843 en favor del comtat.³⁹ Òbviament, Sánchez ignora que la transmissió dels drets senyorials sobre les valls andorranes del comtat al bisbat d'Urgell fou progressiva i remunerada, i que la va culminar l'any 1133 el comte Ermengol VI, dit el de Castella. Per descomptat, tampoc no pot contextualitzar aquesta transmissió en el marc històric de l'expansió del comtat cap al sud (Balaguer ja havia estat definitivament conquerida l'any 1130 pel de Castella).

Sánchez fixa l'atenció en la bel·ligerància comtal contra el bisbat i, continuant amb la seva confusió històrica, s'inventa que el bisbat va demanar auxili al comtat de Foix,

37. Sánchez, ignorant de la falsedat dels documents anteriors, observa les seves contradiccions: si el document del 819 atorgava als bisbes el «dominio absoluto» de la vall andorrana, no quadra que el 843 fes el mateix a favor dels comtes, de manera que li sembla lògic que el conflicte acabés amb la guerra oberta entre les dues parts (1190), tot i que, curiosament, no mostra estranyesa pel fet que tardessin tres segles i mig a fer-la. Segons ell, en aquest conflicte bèl·lic «tiene su punto de origen el dominio proindiviso del Valle de Andorra del Obispo de Urgel y Conde de Foix» (p. 16).

38. Segons O. VERGÉS, *Carlemany i Andorra: Història de la Carta Pobra*, p. 170, els inicis d'una història documentada de la república dels andorrans es trobarien en la destrucció de Bragafolls, que seria el seu fet fundacional. Cal dir que també Dalmau ignora aquest episodi històric.

39. Entestat en el seu error històric, Sánchez arriba a afirmar que el domini proindivís de la vall d'Andorra té l'origen en la declaració de guerra al bisbat d'Urgell que va fer el comte d'Urgell l'any 1194 (p. 16).

al qual va prometre a canvi la sobirania indivisa de la vall d'Andorra.⁴⁰ Certament, les previsible dificultats eclesiàstiques per a exercir la senyoria jurisdiccional,⁴¹ agreujades per uns atacs comtals que cercaven el desgast episcopal i la recuperació del senyoriu, condueixen el bisbat a buscar una infeudació d'Andorra capaç de resistir les agressions.

El bisbat ja havia pactat l'any 1095 un acord de protecció amb Guitard Isarn, senyor de la vall de Caboet,⁴² per la qual cosa l'any 1159 s'adreçà a Arnau, net i successor seu, per a establir una concòrdia d'infeudació del senyoriu jurisdiccional d'Andorra, que no fou altra cosa que una novació del pacte anterior. Sánchez, però, tampoc no en sabia res, d'això (confon els de Caboet amb els de Foix). La senyoria jurisdiccional incloïa l'obligació de formar milícia quan el senyor ho ordenés, però sabem que a partir de finals del segle XI la milícia ja era un afer de professionals, és a dir, de *milites*, de manera que les obligacions dels vassalls s'havien transformat en logístiques i financeres: pagar els *argencios de oste* en comptes de lluitar, fer el *conductum* de queviures per als combatents, en substitució dels antics serveis de vigilància i host, i lliurar les *jogaces* o *civades* per a la intendència militar.⁴³

Els receptors d'aquestes obligacions foren, a partir del 1159, els Isarn de Caboet, i els destinataris eren els membres de la república dels andorrans, que per aquest motiu foren cridats a signar l'acta. Aquest va ser, en realitat, l'inici del reconeixement fàctic de la república, situant-se per primera vegada en la peculiar i secular posició andorrana d'equilibri entre dos senyors.

40. Sánchez veu en aquest suposat pas del bisbat un fet «altamente impolítico é injusto: impolítico porque llamaba á su lado á ejercer un dominio igual al suyo á un extraño [Sánchez desconeix el context històric de les relacions transpirinenques del moment] de cuyo llamamiento debían resultar como efectivamente resultaron, graves conflictos» (p. 16).

41. G. FELIU, «El règim senyorial català als segles XVI i XVII», *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, núm. 16 (1996), p. 31-45.

El graó [feudal] més alt estava representat per la senyoria jurisdiccional, que comprenia prerrogatives del poder públic: el govern del territori i l'administració de justícia, amb els ingressos provinents d'aquestes prerrogatives (multes, drets d'administració de justícia), que no acostumaven a ser gaire elevats. Les prestacions a la senyoria territorial que pesaven directament sobre els habitants eren el fogatge (pagament pel fet de residir en el territori del senyor) i la quístia (quantitat fixa o tant per casa; pagament segurament relacionat en origen amb la defensa del territori). Però la senyoria territorial podia proporcionar altres ingressos, derivats de la possessió de les herbes (bé que sovint estaven totalment o parcialment cedides als pobles) i dels distrets o monopolis senyorials: molí, forn, pesca, pedreres... De tota manera, l'aportació més important de la senyoria territorial a la renda senyorial fou el delme, que no tots els senyors tenien, però sí un gran nombre.

42. Aquest territori limítrof amb Andorra es coneix actualment com a Cabot i forma part del municipi de les Valls de Valira, a la comarca de l'Alt Urgell.

43. J. M. SALRACH, «Origens i transformacions de la senyoria a Catalunya», p. 22.

Establert això —que Sánchez també ignora—, correspon resseguir el fil històric de la infeudació andorrana. La concòrdia deixava clar que la senyoria jurisdiccional pertanyia a l'Església d'Urgell, presidida pel seu bisbe, i que els de Caboet limitarien les seves activitats a la relació de drets i deures establerta en la infeudació. El bisbat no va qüestionar la legítima transmissió testamentària dels drets d'infeudació i va mantenir la concòrdia vigent fins que l'hereva d'Arnau —sota protecció episcopal durant la seva minoria d'edat— va poder signar una nova concòrdia l'any 1176. Aquesta dinàmica d'entesa explica que el bisbe d'Urgell concertés l'any 1180 amb Bertran de Tarascó el matrimoni amb Arnalda, a la qual reconeix com a infeudatària andorrana, tot fent constar la senyoria jurisdiccional del seu bisbat.

El conflicte sorgí quan Arnalda, vídua del de Tarascó, es va casar amb Arnau de Castellbò amb l'autorització del comte d'Urgell. El bisbe s'hi va oposar (l'avi d'Arnau havia pledejat infructuosament contra el bisbat d'Urgell fins l'any 1171), però el seu mandat fou desoït, cosa que el va dur a convocar els representants de la república dels andorrans per tal de fer-los jurar que mai no reconeixerien Arnau de Castellbò com el seu senyor infeudat sense el seu consentiment (1186). El subjecte andorrà tornava de nou a fer-se present en la història. Sánchez desconeix absolutament tots aquests fets i els posteriors, per això no pot interpretar correctament l'escenari històric anterior als pariatges ni la seva significació jurídica real. En realitat, el que reclamava el bisbe als andorrans era que es mantinguessin fidels al fill d'Arnalda i Bertran de Tarascó, anomenat com el seu pare, i no fessin tractes amb el consort de Castellbò.

Així va ser fins l'any 1199, quan el segon Bertran de Tarascó va morir sense descendència. Aleshores Arnalda va cedir el seu dret d'infeudació al seu marit Arnau el 1199, tres anys abans de morir, i el bisbe no es va poder oposar a la transmissió dins d'un matrimoni amb hereus legítims vius. Els de Castellbò havien tingut els seus conflictes feudals amb els comtes d'Urgell, però van finir quan el rei Alfons I els va obligar a rendir-los vassallatge. En canvi, el veritable problema que Arnau de Castellbò suscitava per al bisbat d'Urgell era la seva manifesta simpatia pels heretges càtars (un tema que també ignora Sánchez). En un intent de congraciar-se amb el bisbat, Arnau va cedir a aquest el castell de Masferrer i el va declarar hereu de tots els seus drets, inclosos els d'Andorra, si moria sense descendència. Aquest fet podria haver comportat la reintegració completa de la senyoria jurisdiccional sobre les valls d'Andorra al bisbat, però la cosa no va anar així.

El següent fet que Sánchez aborda és l'arribada al copríncipat de la casa de Foix. Com que ignora la infeudació dels Caboet i l'entroncament d'aquests amb els de Castellbò, la seva exposició resulta plena d'incoherències. Sánchez invoca les capitulacions matrimonials entre Ermessenda de Castellbò i Bernat Roger de Foix (1202) per a afirmar que «el Valle de Andorra era parte del Vizcondado de Castellbó» (p. 17) i que, per tant, els comtes de Foix exercien els drets de cosenyoria a Andorra en virtut del seu títol de Castellbò (p. 18), fet clau en la seva argumentació posterior.

Evidentment, això no té cap sentit, atès que la de Caboet, primer, i la de Castellbò, després, foren cases titulars només del dret d' infeudació, no pas del dret indivís de jurisdicció instituit pels pariatges. Malgrat que sap perfectament que el signatari dels pariatges és el de Foix, Sánchez necessita vincular els drets d' Andorra a un territori feudal situat sota sobirania hispànica, puix altrament la seva argumentació entra en serioses contradiccions. Per aquesta raó diu que els de Foix van signar «como vizcondes de Castellbò» (p. 18), però en realitat el document expressa, com era habitual, la relació de títols nobiliaris del signatari. Prova d'això és que posteriorment trobarem hereus de Foix que accedeixen anys abans al títol de Castellbò, però no pas al de coprínceps d' Andorra.⁴⁴

Malgrat la insistència de Sánchez a vincular el vescomtat de Castellbò amb els drets sobre Andorra, la realitat és que la casa dels Castellbò va acabar el seu paper en la història andorrana abans de la signatura dels pariatges. El comte de Foix —un altre reconegut protector dels càtars— va proposar el matrimoni del seu hereu Roger Bernat II amb Ermessenda, l'única filla d' Arnalda i Arnau de Castellbò. Com no podia ser d'altra manera, el bisbe d' Urgell s'hi oposà amb vehemència i Arnau s'hi revoltà. La crisi generada, amb empresonaments pel mig, es va acabar l'any 1208 quan, aprofitant el buit creat per la mort del comte d' Urgell, es va celebrar el matrimoni.

La casa de Foix era ja massa poderosa⁴⁵ per a acceptar pacíficament una relació d' infeudació amb el bisbat d' Urgell, de manera que tant el fill com el net d' Ermessenda s'enfrontaren durant més de mig segle amb el bisbat, i arribaren fins i tot a saquejar la Seu d' Urgell amb la seva Lliga dels Barons. La solució del conflicte fou un pariatge,⁴⁶ concertat l'any 1278, que liquidava *de facto* la infeudació del 1159 i obria una nova relació senyorial: a partir d'aleshores, els Foix renunciaven a exercir unilateralment la senyoria obtinguda per la força de les armes i s'avenien a compartir, en igualtat amb el bisbe d' Urgell, el *merum imperium* sobre les valls andorranes.

Sánchez constata (p. 18) que són els de Foix els que introdueixen la denominació de *coprínceps d' Andorra*, i no pas els bisbes d' Urgell, i no dubta a denunciar que aquesta proclamació era l'objectiu únic de la història andorrana de Lluís Dalmau (p. 18-19):

44. Isabel de Foix, la primera copríncesa d' Andorra, exercí el càrrec sense cap problema entre el 1398 i el 1402 malgrat no ser reconeguda com a comtessa de Foix per la Corona francesa. El seu net, Gastó IV, va rebre el títol de Castellbò tretze anys abans que el de copríncep d' Andorra, situació que es va repetir amb el seu hereu Gastó V.

45. Aleshores ja havia incorporat als seus dominis altres feus, entre els quals hi ha el Bearn, i havia agregat al seu escut heràldic les vaques bearneses, que finalment s'incorporaran a l'escut d' Andorra.

46. Els tractats de pariatge eren un instrument jurídic introduït al regne de França durant la dinastia capeta que s'usava quan les parts contractants eren, respectivament, de condició laica i eclesiàstica, i foren especialment emprats a la part meridional del regne, raó per la qual hom suposa que fou una proposta dels Foix, que van deixar constància documental d'altres pariatges en territoris occitans.

[...] sin presentar ningún comprobante, sin discutir ni analizar el origen ni la naturaleza de las pretensiones, tanto de los Obispos como de los Condes, [...] en una palabra: sin hacer nada de cuanto cumple al que se propone ilustrar y presentar á sus contemporáneos, hechos pasados, de los cuales pretende tomen su punto de partida y se apoyen privilegios é inmunidades que están en contradicción con las leyes fundamentales del país.

La *pars destruens* de Sánchez sobre l'obra de Dalmau s'inicia, en certa manera, a partir d'aquesta severa afirmació. Segons Sánchez, la relació de cases que han ostentat successivament i continuadament el copríncipat andorrà (Foix, Grailly, Albret, Borbó, Bonaparte i Orleans; Sánchez no les recull totes, com tampoc Dalmau) no significa res a mitjan segle XIX: els títols senyorials només són «un nombre y nada más que un nombre, un título sin jurisdicción de ninguna clase, un título que recuerda que [...] fueron señores jurisdiccionales de aquellos pueblos ó territorio, que sus habitantes eran vasallos» (p. 19-20). Si haguessin estat súbdits en comptes de vassalls, els andorrans «debieran ser franceses y por lo tanto republicanos» (p. 20). Aquest és el nucli del seu argument: els andorrans mai no han estat francesos perquè els reis de França «nunca tuvieron sobre ellos mas derechos que el que *sui generis* y de naturaleza y origen feudal les fué transmitido por los Condes de Foix» (p. 20). El cas és que mai ningú des de França havia llançat cap reivindicació sobre les valls andorranes, per la qual cosa la negació de Sánchez resulta ben gratuïta.

Per altra part, aquests drets «feudals» presenten uns punts discutibles. En primer lloc, els drets feudals derivats de la donació franca del segle IX esdevingueren drets sobirans arran del trencament del vassallatge dels comtats catalans. En segon lloc, una absència d'autorització del comte de Barcelona, com a príncep sobirà, de la transmissió de la senyoria jurisdiccional d'Andorra al bisbat d'Urgell, constituïria una renúncia de drets sobirans, i no pas feudals. En tercer lloc, els pariatges foren signats a Lleida⁴⁷ davant el comte rei Pere II (Sánchez diu erròniament que fou a la Seu d'Urgell), fet del qual hom podria deduir legítimament l'atorgament implícit de l'autorització del sobirà, però el cas és que diu que jura com a caució o fiança; mentre que, per la seva part, el bisbe Pere d'Urg es va afanyar a obtenir la ratificació del papa Martí IV (1282), atès que el tractat alterava significativament els drets de l'Església. Així, afirmar que els pariatges crearen un autèntic copríncipat, tal com van proclamar els de Foix, resulta tan legítim com afirmar el naixement d'una cosenyoria feudal, com fa Sánchez.

47. Respecte a aquesta qüestió cal advertir la controvèrsia generada sobre el lloc on foren signats els pariatges en ocasió de la petició del Consorci del Turó de la Seu Vella de Lleida d'incorporació del conjunt monumental a la candidatura per a la declaració de Patrimoni Mundial de la UNESCO que lidera el Govern d'Andorra. Del fet que hi intervingué el notari lleidatà Arnau de Vall-llebre s'ha deduït que l'indret de la signatura fou el palau reial, situat al turó de la Seu, però en el document del pariatge del 1278 no s'explicita, cosa que empara el dubte.

Sánchez porta a col·lació una sèrie de documents reials, de segles posteriors als pariatges, que li serveixen per a deduir la sobirania hispànica sobre la vall d'Andorra, malgrat que Dalmau —que continua essent la seva única font— els interpreta en sentit contrari.

Sánchez considera els successius privilegis atorgats al bisbat d'Urgell pels comtes reis Pere el Cerimoniós (1313), Alfons el Benigne (1328) i Joan I el Caçador (1387), pels quals reconeixien que no havia de pagar res a la Corona pel seu domini i senyoriu andorrà, precisament com una manifestació de la sobirania reial sobre Andorra, en comptes de veure en aquest document un reconeixement explícit de la desvinculació efectiva de la sobirania catalana (la secular «anomalia» andorrana). Per descomptat, Sánchez no es molesta a recordar que el bisbat d'Urgell paga a la Corona els impostos que li corresponen pel altres drets (els no exceptuats per causa eclesiàstica). Una cosa semblant succeeix amb la conclusió que extreu de la «confiscació» del coprincipat dels Foix que segons ell va fer l'infant Pere d'Aragó entre 1333 i 1337, la qual interpreta (p. 21) també com un acte de sobirania (pel fet que va confirmar els privilegis de la república el 1334), però que en realitat es va tractar d'una cessió voluntària i temporal dels drets per a poder pagar al referit infant la dot matrimonial de Joana, la germana del comte Gastó,⁴⁸ fet que reforça encara més el caràcter personal i no territorial del coprincipat.

Sánchez prossegueix el seu fil amb una cèdula del 1390 del comte rei Joan I on declara «hallarse los Valles de Andorra dentro del Principado de Cataluña» (p. 21), però sense esmentar la continuació —un pèl contradictòria—, on diu que el territori pertany als comtes de Foix; així com la sentència de Dalmau de Brer de l'any 1403 (Sánchez la data per error al 1043), que reconeix, com la cèdula anterior, que els andorrans estan exempts de pagar impostos pel seu comerç a Catalunya. La conclusió és que «estos documentos demuestran de un modo indudable que Andorra pertenecía y pertenece á Cataluña» (p. 21) i que era «una dependencia del vizcondado de Castellbó, como lo demuestra la historia del Llangüedoc, y como consta en el archivo de la corona de Aragón» (p. 22).

Aquestes demostracions serien la confiscació del vescomtat de Castellbò soferta per Caterina de Foix a mans de Ferran el Catòlic arran de la Guerra de Navarra (1512) i la posterior cessió d'aquest vescomtat a la segona esposa del Catòlic, Germana de Foix, que sí que incloïa Andorra (1513). Sánchez remarca que aquesta donació fou ratificada per l'emperador Carles I (1523) i veu en l'absència de resposta per part del bisbat d'Urgell (i dels andorrans) una prova de la seva acceptació de la sobirania reial

48. J. GUILLAMET, «L'infant Pere d'Aragó i d'Anjou, primer comte d'Empúries i quart de Ribagorça, comte de les muntanyes de Prades i cosenyor d'Andorra entre 1333 i 1337», *Papers de Recerca Històrica de la Societat Andorrana de Ciències*, núm. 10 (2022), p. 157-159.

hispanica, segurament perquè ignorava que els governadors de Foix van continuar exercint la delegació de funcions sobre el copríncipat d'Andorra en tot moment.

Per altra part, Sánchez esmenta també la investidura del vescomtat que l'emperador Carles va haver de fer l'any 1529 en favor del tortosí Lluís Oliver de Boteller,⁴⁹ en compensació d'un préstec impagat per part de la reina Germana, sense advertir la crua realitat econòmica que hi ha darrere d'aquest episodi.⁵⁰

El següent episodi que documenta Sánchez és la confirmació dels drets i privilegis dels andorrans feta per Felip II l'any 1590 (p. 23). Sánchez constata que la sol·licitud emana d'una comissió de la vall d'Andorra, sense cap participació dels coprínceps, i que el monarca s'adreça a ells com a súbdits seus. En aquest cas, el que passa per alt és que la sol·licitud de la república dels andorrans consisteix en la renovació dels seus drets al comerç franc en els territoris sota sobirania del monarca, cosa que seria absurda si el territori andorrà hagués estat un d'aquests.

Seguint la cronologia, Sánchez passa al segle següent i aborda la Guerra de Separació i la seva conclusió amb el Tractat dels Pirineus (1659). El problema que se li planteja aquí és que Andorra no surt esmentada en la delimitació fronterera hispano-francesa, per la qual cosa es veu obligat a reivindicar la seva inclusió a Catalunya sobre la base que forma part del vessant hidrogràfic meridional (eludint qualsevol referència a la Vall d'Aran, que posaria de manifest el contrari). Però ell mateix va veure tan feble l'argumentació que acaba citant el *Manual Digest* de Fiter on diu que els andorrans són «vers catalans».

El fet és que Andorra no surt al Tractat dels Pirineus perquè, a diferència de l'Aran, cap de les dues bandes no la va considerar part del conflicte; només cal tenir present que el copríncipat andorrà dels Foix feia ja més de quatre dècades que formava part de la Corona francesa (1607).

A partir de la referida documentació medieval i moderna, Sánchez afirma que hi ha demostrades dues coses: que Andorra és territori català i que el bisbe d'Urgell no és més que un senyor feudal i la seva senyoria jurisdiccional és particular i incompleta (p. 25):

[...] puesto que el Obispo nunca ha podido en el Valle hacer ninguna classe de establecimientos, [...] nunca ha tenido ni jurisdicción criminal, ni podido disponer de un

49. Sánchez l'anomena erròniament Luis Boteller de Oliver. Nascut a la ciutat de Tortosa, de la qual fou síndic a les Corts, va comandar les forces imperials contra els agermanats valencians per encàrrec de Germana, aleshores virreina a València. El seu germà Francesc i els seus fills Pere i Francesc foren presidents de la Generalitat de Catalunya.

50. Lluís Oliver va retornar el vescomtat l'any 1548, un cop reembossat l'import del deute que Germana va contreure per a finançar l'alçament de les Germanies. Sobre aquest important personatge, vegeu la monografia de S. J. ROVIRA *Els nobles de Tortosa (segle XVI)*, Tortosa, Consell Comarcal del Baix Ebre, 1996.

palmo de terreno en el Valle de Andorra. ¡He aquí á que están reducidas la soberania de uno y la independencia de los otros!

Aquestes afirmacions tan interessades demostren que Sánchez havia llegit la descripció institucional andorrana de Dalmau, d'on es desprèn que l'evolució de l'àmbit jurisdiccional va seguir sempre el camí favorable a la república, que a mitjan segle XIX disposava ja d'una protoadministració pròpia i gestionava la gran majoria dels afers públics. Però sembla que Sánchez no ho vol dir clar per no haver de reconèixer que l'administració de justícia, tant la civil com la criminal, formava part d'aquella arquitectura institucional i que la jurisdicció criminal espanyola no hi tenia cap participació, com demostren les recompenses que oferia el coronel Ulrich als andorrans que li lliuressin pròfugs carlins, fet que resultaria inexplicable si hagués disposat d'aquella jurisdicció sobre el territori andorrà.

I pel que fa a les possessions episcopals a Andorra, que tenim acreditades durant l'alta edat mitjana, Sánchez eludeix el pacte del segon pariatge, que reclama el mutu acord dels coprínceps per a bastir un castell o casa forta en territori andorrà, fet que fa comprensible l'absència de propietats d'ambdues parts. Sánchez, curiosament, no diu res de la manca de patrimoni del copríncep francès.

El següent pas argumental de Sánchez és la negació dels drets del copríncep francès. Abans d'entrar en els fets històrics contemporanis, Sánchez retorna a l'inici del segle XIII i repeteix els mateixos errors històrics per tal de donar cobertura a la negació de la sobirania dels Foix. Torna a dir que els drets els venien dels Castellbò —ignorant com era de la desaparició d'aquesta casa abans dels pariatges— i que els drets que els va cedir el bisbat d'Urgell no eren més que drets feudals. Però aquí Sánchez té una digna manifestació d'honestedat i reconeix que aquella cessió —els pariatges— podria haver estat transmesa sense el consentiment del sobirà «señor de toda Cataluña», el comte rei Pere II. Això el duu a negar que els pariatges poguessin tenir altre contingut que la senyoria feudal jurisdiccional del bisbe d'Urgell, de manera que els de Foix només podien rebre el condomini d'aquesta senyoria, i no pas cap sobirania, tot i que la presència del comte rei català indica el contrari.

A partir d'aquestes posicions negacionistes de la sobirania francesa postpariatges, Sánchez salta a la fase revolucionària i recorda l'abolició de les senyories feudals a França la nit del 4 d'agost de 1789. Com que els drets del copríncipat integrats en la Corona de França eren, segons ell, d'origen feudal, la seva desaparició fou automàtica, i la prova més contundent és el rebuig a cobrar la quèstia feudal andorrana per part de les autoritats revolucionàries de l'Arieja l'any 1893. Un cop més, les afirmacions de Sánchez sobre aquest episodi no són del tot completes. Els representants de la Corona francesa —els governadors de Foix— cobraren la quèstia dels anys 1789 i 1791, malgrat la referida abolició, però es negaren a rebre la del 1793 per una raó ben simple: la Primera República Francesa havia estat proclamada el setembre del 1792 i el rei havia estat decapitat el gener del 1793. No havien desaparegut els drets del copríncipat,

sinó la seva institució titular. Sánchez interpreta aquesta situació històrica tan singular com un acte de coherència del Govern republicà francès, que «se desprendió de aquel titulo que estaba en contradicción con los principios proclamados y sancionados por la nación entera» (p. 26).

Sánchez passa per alt que el difunt Lluís XVI va tenir en tot moment hereus legítims que es proclamaren reis de França i, per tant, coprínceps d'Andorra,⁵¹ als quals els andorrans podien haver lliurat la qüestió del 1793 i les subsegüents. El fil, doncs, no es va trencar mai.

L'autor no entra a avaluar les decisions de la república andorrana ni del copríncep episcopal en aquells anys tan revoltats. Prefereix centrar-se en l'error del Govern espanyol, que no va aprofitar el moment en que «viéronse los andorranos bajo el dominio de un solo señor» (p. 27), ni tampoc l'aprovació de la Llei de senyoriús a les Corts gaditanes del 1811, que els deixaven sense cap senyor feudal. Sánchez oblida que el rei Carles IV era un Borbó que no podia traïr els seus parents reials francesos aprofitant-se de l'atzucac revolucionari, i també oblida que la Llei de senyoriús espanyola no va entrar en vigor fins vint anys després, quan Lluís XVIII de França ja ostentava el títol de copríncep d'Andorra.

En l'episodi napoleònic, en canvi, Sánchez hi veu per fi el subjecte real de la sobirania andorrana en acció (p. 28):

Atentos siempre a su interés, procuraron el modo de que ellos no fueran comprendidos en la regla general; para esto no tenían otro medio sino que el fantasma de su doble vassallatge no desapareciese, y pusieron en juego cuantos medios les sugería su deseo e interés, para que Francia, faltando á sus convicciones, infringiendo leyes que ella misma se había dado y por las cuales se había vertido torrentes de sangre, los reconociese como semi-súbditos de un antiguo señor, cuyos derechos se habían refundido en los descendientes de la casa de Borbón, arrojada del trono y del territorio francés».

No sembla interessar-li l'actitud dels andorrans respecte als reis Borbó durant l'interregne del 1792 al 1814, i no el sorprèn que els traïssin reconeixent l'emperador Bonaparte com a copríncep l'any 1806. D'altra banda, tot i que transcriu una part del decret napoleònic, Sánchez no s'adona de certs detalls que alteren en gran manera la tradició de privilegis feudals que tant detesta. Napoleó dictà una resolució que no era cap pacte ni tampoc cap confirmació com les dels monarques gals precedents. Estableix una relació quantificada detallada d'allò que els andorrans poden comprar a

51. Segons la Constitució francesa del 1791, a Lluís Carles, el segon fill viu de Lluís XVI, li corresponia el títol de príncep reial de França, i els monàrquics el van proclamar rei Lluís XVII. Arran de la seva estranya mort en captivitat l'any 1795, el seu oncle i comte de Provença, que s'havia proclamat regent, passà a ser el rei Lluís XVIII, que regnaria de forma efectiva entre els anys 1814 i 1824.

França sense pagar els drets fiscals, establint així una clara limitació, i ordena el cobrament d'una «contribución anual» fixada en francs francesos. La resolució del «soldado de fortuna» s'adreça «a la República de Andorra», sense fer esment de cap copríncep.

Les referències als coprínceps francesos s'acaben aquí. Sánchez no sembla interessat a saber com van rebre els Borbó la traïció andorrana un cop restaurats al tron. Tampoc no li genera interès l'actitud de Lluís Felip d'Orleans, tot i que el seu regnat coincidí amb la primera carlinada. Sánchez segurament ignorava que Lluís XIV havia fet publicar els pariatges traduïts al francès i que la seva interpretació sobre la sobirania compartida dels Foix no considerava la naturalesa feudal i vassalla proclamada per Sánchez.

A París s'havia acceptat que a les valls neutres d'Andorra hi havia una república de ciutadans que no eren ni vassalls ni súbdits dels reis veïns; res no tenia a veure, doncs, amb l'actitud revolucionària davant els territoris pontificis d'Avinyó, també de senyoria feudal (o fins i tot respecte a la zona francòfona de Suïssa). Malgrat els inevitables conflictes documentats, no hi va haver mai cap reivindicació francesa (explícita) sobre Andorra. Sánchez, endut pel seu abrondament espanyolista, interpreta aquest respecte per l'*statu quo* com una renúncia als drets històrics lamentablement desaproveitada pels governs del seu país.

L'atac final de Sánchez se centra en els drets del copríncep episcopal (p. 30): «El Obispo de Urgel, señor feudal del Valle de Andorra, debió abandonar desde 1837 esos títulos, esas jurisdicciones, esos derechos que se abroga». Sánchez dona per fet que l'abolició efectiva dels senyories a Espanya afecta també Andorra, atès que, segons ell, «esa titulada consoberanía que la espada de Napoleón se abrogó contra las leyes espresas del pueblo francés» i el territori andorrà «nadie ni nunca puede poner en tela de juicio que es pura y exclusivamente español» (p. 31). El problema de l'afectació sobre territoris aliats de les lleis de supressió dels senyories queda resolt per aquesta via. Però, com és lògic, aquesta espanyolitat del territori no era compartida ni pels andorrans ni pels coprínceps. Per això ataca el bisbe Guardiola, «cuya bandera desaparición en Vergara» (p. 30), i li recrimina que no acati la llei del 1837, donant per fet que amb la seva renúncia als «drets feudals» decaurà el copríncipat. Per a ell, el problema amb França quedava limitat a negociar la qüestió, «de mezquinísimo interés» (p. 32).

Obviament, aquesta percepció de la realitat política de les relacions espanyoles amb França, amb la república d'Andorra i —cal no oblidar-ho— amb l'Església catòlica, estava molt lluny de ser realista, de manera que les seves propostes a la Cort espanyola estaven condemnades a l'arxiu.

Tanmateix, Sánchez no deixa de sorprendre per l'ús que fa dels arguments, alguns dels quals li són clarament adversos. Així, no dubta a escriure una pregunta final ben singular (p. 31):

¿Se desea una prueba más de que los andorranos y Andorra no son vasallos ni propiedad de sus comprincipes, y de la verdad de las causas que dejamos dicho los impulsan á proclamarse territorio independiente, país ni español ni francés?

La prova seria que la república dels andorrans va abolir el delme eclesiàstic l'any 1842 sense cap conformitat per part del copríncep episcopal afectat (que aleshores era a l'exili). Segons Sánchez (p. 31), el Consell andorrà va acordar aquesta abolició després que fos aprovada al Regne d'Espanya, perquè «los andorranos son españoles para todo cuanto puede convenirles».

Així, en comptes de veure-hi un clar exercici de la seva sobirania, Sánchez hi veu una mostra d'espanyolitat, tot i que admet a continuació que el bisbe d'Urgell és príncep sobirà (p. 32):

[...] pero príncipe soberano cuyo derecho, en el momento en que hubiese tratado de oponerse á la voluntad de sus vasallos, hubiera manifestado su origen y desaparecido el pomposo titulo de Soberanía con que se engalana contra el espíritu y letra de las leyes de la Nación Española.

Així doncs, finalment reconeix que el subjecte polític és la república dels andorrans i que són ells els qui mantenen la seva singular independència mitjançant una sobirania compartida que tothora els ha arrecerat de les temptacions annexionistes.

5. CONCLUSIONS

L'objectiu del pamflet de Sánchez de la Campa era impedir que el govern de la reina Isabel II d'Espanya ratifiqués un acord signat amb la república dels andorrans, per tal d'evitar un reconeixement implícit de la seva sobirania i independència, i, finalment, per a demostrar que el territori de les valls d'Andorra havia estat sempre espanyol i que els seus habitants eren súbdits de la Corona espanyola. Per a aconseguir-ho va optar per centrar el seu atac en els títols legals dels coprínceps, en comptes d'afrontar la realitat política de la república signatària del conveni.

Aquesta estratègia, molt condicionada pel fet que l'únic referent historiogràfic de l'autor era una indissimulada apologia del copríncipat —la monografia de L. Dalmau—, el va dur a afirmar la naturalesa feudal del copríncipat, amb la voluntat d'establir que, després de l'abolició a França i a Espanya de les senyories feudals, aquest copríncipat havia estat suprimit legalment i, per tant, Andorra havia de ser plenament incorporada al territori del Regne d'Espanya.

L'argumentació de Sánchez es fonamentava en la interpretació interessada de fets històrics sobre els quals tenia un pobre o nul coneixement, raó per la qual la seva argumentació patia d'una greu inconsistència històrica i jurídica, a més d'una evident inoportunitat política.

El seu abrandament nacionalista no li va permetre centrar-se en el veritable subjecte del problema —que, en principi, va voler ignorar o evitar—, el poble andorrà,

al qual no concedeix ni el més mínim dret a l'autodeterminació, malgrat l'acreditada identitat política sorgida, paradoxalment, de la continuada resistència a la feudalització.